

Žena - muslimanka u Bosni i Hercegovini

Ivana Vujica*, viši asist., dr. sc. Katarina Nina Simončić**

* Studentica diplomskog studija Teorije i kulture mode na Tekstilno tehnološkom fakultetu / kolegij: Suvremena moda,
(e-mail: dr.vujica.leeloo@gmail.com).

** Zavod za dizajn tekstila i odjeće, Tekstilno tehnološki fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Prilaz baruna Filipovića 28a, Zagreb 10000
(e-mail:nina.simoncic@ttf.hr)

Sažetak: Ovaj rad donosi pregled povijesti odijevanje žene - muslimanke u Bosni i Hercegovini, od samog dolaska islamske vjere na ovaj teritorij do danas. Te su žene kroz povijest, ovisno o vladajućoj politici u zemlji, prolazile brojne borbe za slobodu izbora i očuvanje svoje tradicije. Danas se također susreću s problemima i diskriminacijom prema njihovu hidžabu, ali on se ipak još uvijek zadržao u upotrebi. Ovo je rad o odjeći koja je više od odjeće.

Ključne riječi: *muslimanka; tradicija; marama; hidžab; islam; pokrivanje*

1. UVOD

Iako je pokrivanje muslimanki u svim dijelovima svijeta naizgled isto ili slično, svaka pojedinačna marama krije svoju priču. Za razumijevanje ovog pitanja neophodno je upoznavanje društveno-povijesnih okolnosti različitih prostora i teritorija, a naročito Bosne i Hercegovine koja po mnogomu nije tipična islamska zemlja. Pokrivanje, kao i ne pokrivanje, u sekularnoj Turskoj s većinskim muslimanskim stanovništvom ima drugačije implikacije od pokrivanja bosanskih muslimanki, što možemo podijeliti u nekoliko segmenata: pokrivanje u ratnom (Drugi svjetski rat), poslijeratnom i postsocijalističkom društvu.

Ove vremenske periode obilježili su različiti odjevni elementi i odjevne prakse muslimanki te ću stoga, u početku seminarskog rada, najprije razjasniti pojmove, nazive i odjevne predmete, a zatim proći kroz kratki pregled povijesti islamskog naroda na teritoriju Bosne i Hercegovine. Turska vladavina donosi tradiciju i običaj odijevanja iz Turske, koje je u BiH zbog miješanog stanovništva više imalo karakter obilježavanja, a koje se kroz daljnju povijest mijenjalo. Islamska vjera donijela je propisano odijevanje svojih sljedbenica, što se u BiH kosilo s različitim političkim režimima koji su takvo odijevanje zabranjivali. Ratno i poslijeratno stanje povuklo je i svjetske trendove industrijalizacije, modernizacije i socijalizam, kada se odijevanje muslimanki mijenjalo zajedno s položajem žene u društvu. Zanimljivo je pitanje otkrivanja/pokrivanja muslimanki, o kojem se raspravljalo kroz povijest, ali i danas; pitanje koje nije samo predstavljalo odjevnu naviku, nego je otkrivanje lica simbolički bilo i raskidanje s tradicionalno usvojenim obrascima života i prilika za prihvaćanje tekovina modernosti, uključujući i školovanje i emancipaciju žene. S druge strane, u islamskoj zajednici očitovao se strah da će otkrivanjem biti ogoljena obitelj, moral i vjera cijele zajednice.

Unatoč svim političkim i vjerskim previranjima oko pokrivanja/otkrivanja muslimanki, u današnje vrijeme došlo je ipak do nekakve slobode izbora koja je, dakako, izložena raznim utjecajima. Postsocijalističko stanje dovodi do ženskog pokreta koji, nakon godina socijalističke zabrane vjerskih tradicija, vraća žene vjeri i islamskim običajima, te ponovnom veličanju nacije, zajednice i pripadnosti. Istodobno, na ponovno i novo odijevanje muslimanki utječe i naseljavanje vebabija na prostore BiH, koji propagiraju izvorno učenje islama i stroga vjerska pravila koja govore da prava muslimanka mora biti pokrivena sasvim, čak i lice i ruke. Ipak, unatoč svemu navedenom, izloženost zemlje europskim i zapadnjačkim utjecajima u posljednjih nekoliko godina, te nekontrolirano kolanje informacija putem interneta i medija, dovode do toga da je sve manje mladih pokrivenih muslimanki.

Što je budućnost, tek ćemo vidjeti.

2. HIDŽAB U ŠIREM SMISLU

Na razne načine čovjek od samih svojih početaka, kroz različite ere ljudskog razvoja, izborom odjeće indicira porijeklo, status, pripadnost i slično. Odijevanje i izgled muslimanke određen je djelomično vjerskim propisima, a djelomično i tradicijskim navikama i praksama. Termin hidžab¹ uvriježio se među muslimanima kao izraz koji se odnosi na način odijevanja i ponašanja koje se preporučuje ženama, ali i muškarcima, pa u širem smislu on predstavlja cjelokupan jednostavan izgled i odjevenost muslimanke (arap. jilbaab²), a odlikuje ga skromnost, privatnost i moralnost. U užem smislu hidžab je često naziv za šal, mahramu, odnosno maramu koja pokriva glavu, uglavnom od svilenih materijala, raznih motiva i boja. Također, različiti su i načini zamatanja, tj. nošenja hidžaba, a najčešći i najjednostavniji je presavijanje marame kvadratna oblika u trokut koji se položi na vrh glave, zakači ispod vrata, a jedan duži kraj prebaci preko suprotnog ramena, omota oko glave, zakači na potiljku i ramenu. Takva marama je najčešći odjevni predmet/dodatak kod muslimanki u Bosni i Hercegovini danas, a i najljepši. S obzirom na raznolikost desena i motiva, kombiniranje s drugim odjevnim predmetima, te kao lijep vanjski ukras koji ujedno odražava pripadnost i vjersko poštovanje, jedan je od razloga njegove raširenosti danas.

Slika. 1. Najčešći način omatanja marame „square hijab style“

Slika. 2. Moderan izbor, način nošenja, vezivanja i usklađivanja marame s drugim odjevnim predmetom

Za izlazak izvan kuće, posebno kod gradskog stanovništva, nosila se feredža (tur. *ferace*³). „Feredža je vrsta širokog kaputa, dugih širokih rukava, s velikom "jakom" (kragom) oko vrata. Feredža je uvijek bila od crne čohe, a kod begovica i od tamnozelenih. (...) Uz nju su se nosila i tri pokrivača od bijelog tankog platna. Jedan pokrivač je dolazio na glavu i čelo, i zvao se čember, drugi preko lica, odnosno usta, vezivao se na tjemenu i zvao se jačmak, treći je pokrivač cijelu glavu padao unaokolo, do pola leđa, i zvao se dušeme. Ovako obučena žena imala je mali otvor oko očiju.“⁴ Feredže Hercegovki u Mostaru bile su nešto drugačije. Također su rađene od tamnoplavog sukna ili čohe, oblika širokog ogrtača s dugim rukavima. Međutim,

¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Hijab>

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Jilb%C4%81b>

³ <http://www.dzemat-linz.com/content/view/290/1/>

⁴ <http://www.bosnafolk.com/mozaiik/slike/index.php?showimage=10>

jaka (kragna) bila je čvrsto postavljena i sastavljena tako da čini vrstu kukuljice koja se podizala i stavljala na glavu sve do očiju. Takva feredža zadržala se do 19. st., a potom ju je zamijenio zar.

Slika. 3. Feredža u Mostaru

Danas su u upotrebi tur. ferace, odnosno neke varijante poput arapske abaye⁵ (u povijesti nekrojena, kvadratna haljina, danas različitih dizajnerskih modela i detalja) ili jilbab (moderni jilbab pokriva cijelo tijelo, osim ruku, lica i glave koje se dodatno pokrivaju maramom. U Indoneziji jilbab je naziv za maramu. Takve haljine nose se danas na prostoru BiH, a svi ti nazivi općenito predstavljaju dugu, široku haljinu, dugih i često širokih rukava. Uglavnom se nose u tamnim bojama sa svjetlijim desenima i dugim lančićem koji tek malo viri ispod marame ili, ako je haljina u boji i kraća, nosi se na crne hlače širokih nogavica.

Zar (arap. ar-izar) je vrsta šireg, nekrojenog ogrtača koji je, skupljen u struku, činio suknju u donjem dijelu, a gornji dio se samo prebacivao preko glave i ramena. Omogućavao je slobodnije kretanje, za razliku od feredže. Ovaj ogrtač nazivao se također i čaršaf (tur. carsaf), a kombinirao se i s pečom (crni veo preko lica)⁶. „I ja sam nosila peče. Peče su izgledale ovako: ovamo čaršaf sa nadšivenim kapakom koji je pokriv'o glavu i ruke, rukavice i crno platno (...)Sve je bilo pokriveno, ni prst se nije vid'o. (...)Mlade su nosile peču do brade, a kad pređu u godine, ispod brade. One su nosile i neke ljepše čaršafe. Na nogama su nosile kaluše i škarpine. To su nosile mlade žene, a starije ravne cipilje. Kad bi išlje u mahal, žene su nosile fes sa dukatima i askije od zlata. Oko grla je bila niska zlatnih lira, bešljija i šorvana. Žene su otkrivale svoje ukrase samo u ženskom društvu i u porodici. One iz jakih, bogatih porodica su noslje musirabe. To je bilo nešto slično kaputu, isprepletano raznobojnim gajtanima crvenim, crnim i kahvenim i sa omotanim dugmadima. To je bilo nešto mlogo lijepo i ukrašeno. Musiraba je izrađivana od kadife, slično današnjem somotu, samo mlogo ljepše.^{7c}

Slika. 4. Zar s pečom preko lica nosio se kod izlaska u šetnju. Druge dvije žene su u kičenoj narodnoj nošnji.

Pored pojedinačno nabrojanih, neki elementi gradske nošnje, koja se zadržala u ovim krajevima do kraja 19.st., bili su zajednički svim nacijama, a razlikovali su ih uglavnom po bojama. Primjerice dimije, crne satenske ili atlasne, nosile su srpske i hrvatske žene, a bošnjačke dimije bile su pastelnih boja⁸. Isto je bilo i s fesovima i maramama koje su pokrivala glavu, a čiji su deseni, motivi i ukrasi uglavnom određivali klasnu pripadnost, više nego nacionalnu. Do Drugog svjetskog rata bilo je

⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Abaya>

⁶ <http://www.dzemat-linz.com/content/view/290/1/>

⁷ http://www.ussud.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198:zarozavanje-zara-&catid=49:sandakim-perom-napisano&Itemid=80

⁸ <http://www.bosnafolk.com/sehara/nnosnje.php>

dosta sličnosti u svim bosanskim nošnjama, jer su sve bile izložene istim, zajedničkim utjecajima, povijesnim i društvenim zbivanjima. Sve te nošnje imaju tragove balkanske, mediteranske i orijentalne kulture. Ti elementi nisu se zadržali u upotrebi ni u jednoj etničkoj grupi.

Slika. 5. Jajce – hrvatska nošnja (lijevo), Mostar – srpska nošnja (desno)

Slika. 6. Nošnja iz Sarajeva (muslimanska); lijevo kraj 19. st., desno početak 20. st.

Odjevni predmet koji se, također, vrlo često viđa na mladim muslimankama u novije vrijeme, jeste tunika⁹. Tunike, uglavnom rađene od šifona i različitih svilenih materijala, širokih krojeva, dugih rukava, u svim bojama, sa jednostavnim ukrasima i motivima, također su, rekla bih, svijetla modna točka u odijevanju ovih djevojaka. Uglavnom u kombinaciji sa crnim hlačama, širokih nogavica, tunika i marama bogatog i elegantnog izgleda, modno su osvježene u strogim pravilima odijevanja. Tako ovi odjevni predmeti pružaju mogućnost slijeđenja tradicije i poštivanja vjerskih pravila, a ujedno i lijepog izgleda kroz koji mlade djevojke izražavaju svoju kreativnost.

Slika. 7. Tunika s maramom

⁹ Navedeno pretpostavljam na temelju iskustva te, kao državljanka BiH, kroz suživot s muslimankama. Također, trgovine islamskom odjećom, to jest njihova ponuda haljina i tunika uvezenih iz Turske i arapskih zemalja, potvrđuju moje navode u ovom poglavlju. Osim toga, ovakve odjevne kombinacije Bošnjakinja moguće je vidjeti diljem BiH.

3. POVIJEST HIDŽABA U BOSNI I HERCEGOVINI

3.1 Osmansko carstvo XV – XIX st.

Do islamizacije prostora Bosne i Hercegovine dolazi u periodu od 1463. do 1878., osmanskim osvajanjem prostora Balkana. Glavni proces prelaženja stanovništva na islamsku vjeroispovijest trajao je oko 150 godina¹⁰ i, prema Wikipediji, kako se nije desilo preko noći, nije bilo ni prisilno, te su većina Bošnjana (srednjovjekovno ime stanovništva¹¹) prihvatili islam, ušli u orijentalni civilizacijski krug i preuzeli naziv Bošnjaci.

Žena muslimanka je u tom periodu bila je tretirana u obitelji i društvu uglavnom kroz svoju dužnost da odgaja i podiže djecu, bude podrška mužu i stup obitelji. Kreirala je život unutar kućnog prostora, a u javnom životu uglavnom nije bila prisutna. Zapravo, općenito su sve gradske žene u to doba bile više vezane uz kuću, a njihovo kretanje po gradu bilo je regulirano nepisanim pravilima. Uobičajeno shvaćanje bilo je da je krajnje nepristojno da se žena kreće po gradu otkrivena te su feredžu nosile, osim muslimanki, i kršćanke i Židovke. (Đ. Šeta, 2011: 79) Ipak, za razliku od gradskih, seoska muslimanka sudjelovala je u privrednoj proizvodnji uz muškarca, te se slobodno kretala po selu i rijetko je skrivala lice pred stranim osobama.

Žena Osmanske Bosne raspolagala je privatnim vlasništvom koje nije bila obvezna trošiti za potrebe obitelji, jer je tu obvezu u skladu sa šerijatom (vjerski zakon islama¹²) snosio njezin suprug. Svoja sredstva mogla je, a što je često u praksi i činila, posredstvom vakufa (darovanje dobra od svoje imovine drugima na službu, korištenje¹³) koristiti za potrebe šire društvene zajednice: za izgradnju društveno potrebnih institucija, za jačanje privrede, kao i za izgradnju duhovne atmosfere svoje sredine. Ona je odražavala sliku svoga muškarca - bila je lice obitelji.

3.2 Islamsko žensko pitanje

„Jednostavno »pokriti ili otkriti« bila je dilema kojom se manipuliralo u zavisnosti od potreba države, gdje sam izbor žene nije igrao važnu ulogu. ...zagovaranje otkrivanja nije nešto što su inicirale same žene; niti je to nešto što je inicirano u ime žena. To je bio pokušaj muške (tek kasnije ženske) elite da uspostavi modernu državu.“(Milišić, 1999: 165-167)

Za Bošnjake je austrijska okupacija značila radikalni prijelom. Mnogi su je doživjeli kao katastrofu i trajno odselili u Tursku¹⁴. U periodu od 1878. do 1918. nastupaju promjene koje obuhvaćaju i pitanje muslimanskih žena. Dolazi do otkrivanja, odnosno pokrivanja muslimanki, te njihova otuđenja i zatvaranja zbog promjena društvenih odnosa, u smislu preobražavanja i usklađivanja patrijarhalnog načina života spram zahtjeva jedne zapadnoeuropske zemlje. Vidljivo je povlačenje u zatvorenu muslimansku zajednicu, a posebno intenzivnije zatvaranje muslimanki prema vanjskom svijetu, vjerojatno u strahu od gubljenja vlastitog identiteta utjelovljenog u ženi. Žensku populaciju su isključili iz školstva. (Karić, 2004: 57)

U nedaćama Prvog svjetskog rata i u potrazi za osiguranjem ekonomske egzistencije, muslimanka je bila prisiljena potražiti posao, pa tako dolazi i do otkrivanja lica žene. Svjetski islamski mislioci, svjesni problema, pokušavaju pomiriti islamske tradicionalne vrijednosti s novim društvenim tokovima i izazovima, pa dozvoljavaju ženi uključivanje u život zajednice i nadolazeće društvene trendove, ali ne i odbacivanje zara i feredže. Vjerska literatura se prevodi na bosanski i održavaju se predavanja kako bi se ukinula povezanost pokrivenosti lica s nepismenošću, što dovodi do nazatka čitave muslimanske zajednice.

Slika. 8. Muslimanke u feredži i drvenim papučama - kaluše

¹⁰ http://bs.wikipedia.org/wiki/Osmanlijsko_carstvo_na_Balkanu

¹¹ <http://bs.wikipedia.org/wiki/Bo%C5%A1njaci>

¹² <http://bs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0erijat>

¹³ <http://bs.wikipedia.org/wiki/Vakuf>

¹⁴ http://bs.wikipedia.org/wiki/Bosna_i_Hercegovina_u_Austro-Ugarskoj

S druge pak strane, neki intelektualci i begovi mišljenja su da je pokrivanje lica pogubna tradicija i da to nije vjerska stvar, već tradicija pomiješana s religioznošću. Potpunoj ravnopravnosti žene zar i feredža smetaju, te joj se moraju dati sva prava kao i muškarcu i neka u tome smjeru ide emancipacija. Ohrabruje se muslimanska ženska populacija na školovanje, jer da bi opstala u Europi, ona mora biti obrazovana na način da tu svoju širu europsku domovinu dobro poznaje.

„Šerijat je propisao još posebnu dužnost da osim pred taksativno nabrojanom rodbinom i muževima kriju sve ukrase osim lica i pesnice (...) Moralno jaka muslimanka može se posvetiti i obrtu i trgovini i studijama i svakom časnom zanimanju, uz gore istaknuta ograničenja, koja nijesu nikakva stvarna prepreka za njen potpuno sretan društveni i obiteljski život.“ (Šeta, 2011: 86) Ovakvim odgovorom na dotadašnja prepiranja oglasilo se izborno nadležno tijelo, na osnovu kojega je nastalo i pravilo.

Slika. 9. Fotografija iz 1946. godine snimljena u amfiteatru Elči-Ibrahim-pašine medrese u Travniku

Ovo pravilo zadržalo se do Drugog svjetskog rata, kada je vidljivo otkrivanje žena koje je povezano s njihovim opismenjavanjem i društvenom aktivnošću, te zapošljavanjem, jer je briga za obitelj pala na njih budući da je muški dio služio u ratu. I nakon rata se zadržao taj trend zapošljavanja žena kao dodatne radne snage, te je tako Narodna skupština Narodne republike Bosne i Hercegovine 1950. godine donijela Zakon o zabrani nošenja zara i feredže, u cilju izjednačavanja svih ljudi¹⁵. Zakon je naišao na otpor. Otpor s muške strane opravdan strahom od raspada porodice i gubitka moći i autoriteta, te otpor žena kojima je hidžab bio dio njihova identiteta, dubokog vjerskog osjećaja i vjerske dužnosti- smatrale su ga svojim pravom. Ipak, u socijalističkoj Jugoslaviji religija se kao društveno nepoželjna povlači iz javne sfere, a s njom i odjevne prakse koje ju označavaju.

„Moj muž je tad radio u „Hotel“, bio je partijaš. I ondar, sve bi me opominj'o: moraćeš jednog dana, kad cio narod bide skin'o tu feredžu i ti da je skineš. A ja sam mu rekla da neću. A on kaže: „Biraj Nura, al' da razvedemo brak, al' da skineš“. Ja sam pristala da razvedemo brak.“ (Šeta, 2011: 91)

4. PRVO POKRIVANJE

Socijalizam, iako ju je zabranjivao, nije iskorijenio religiju. Tijekom i nakon domovinskog rata dolazi do ponovnog okretanja ljudi k religijama, u kojima su pronalazili utjehu za boli i strahove koje im je zadalo ratno iskustvo i suočavanje s ratnim strahotama. Također, užasan osjećaj gubitka i praznine umanjivali su ponovnom nacionalizacijom, etničkom identifikacijom i pripadanjem određenom kolektivu. Tako dolazi do podjele bratstva i jedinstva na Srbe, Hrvate i Muslimane, a time i do ponovnog, odnosno prvog pokrivanja muslimanki. Žene, čije majke nisu pokriveno, odlučuju nositi hidžab. Reafirmacija pokrivanja povezana je s reafirmacijom islama diljem svijeta, a prelazi i u ženski pokret. Vidljiva je pojava sve većeg broja

¹⁵ <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=44663>

školovanih muslimanki koje ponovnim čitanjem svetih tekstova kritiziraju monolitne i orijentalističke pristupe koje nameće Zapad, te u duhu povratka religiji nude razmatranja koja omogućavaju suvremenim muslimankama razumijevanje svoje religije u odnosu na izazove modernizma.

Takvi pokreti u BiH rezultiraju povratkom ženskim islamskim odjevnim praksama, što se manifestira nošenjem suknji, haljina, širokih hlača i tunika. Žene glavu pokrivaju maramama ili šalovima, raznih boja i desena, te se koriste raznim stilovima stavljanja/motanja marame potpomognute ukrasnim iglicama ili broševima. Pored ovakvog odijevanja, prisutno je, ali u manjoj mjeri, i nešto konzervativnije oblačenje uglavnom tamnih, jednobojskih, dugih širokih mantila ili haljina, uz marame sličnih boja. Povremeno je vidljiva i ponovna pojava pokrivanja lica, odnosno nošenje nikaba koji pokriva cijelo tijelo i lice, ostavljajući samo oči slobodnima. (Šeta, 2011: 95)

“Kreatori mode manipuliraju osobom koja modu i modne trendove prihvata, porobljavaju joj svijest i nameću joj da se bavi nekim sporednim, beznačajnim stvarima umjesto da se bavi onim što jeste istinska svrha ljudskog življenja. Praćenje mode jeste izvor stalnog nemira, jer nikada ne nalazite sigurno tlo. A cilj islamske organizacije života jeste postizanje mira i stabilnosti, a do te stabilnosti se stiže oslanjanjem na trajne Bogom određene vrijednosti i norme ponašanja i življenja.“ (Kasumović, 1994: 20)

Žene, koje su odgovorile na ove pokrete, bile su žene iz urbanih mjesta, između dvadeset i četrdeset godina, srednjeg staleža, srednjeg i većinom i visokog obrazovanja. Važno je napomenuti da je i prije ove reafirmacije islama bilo pokrivanja glave maramom, u svim etničkim skupinama, ali isključivo na seoskim područjima BiH. Žene su nosile marame iz običaja i tradicije – marama nije bila vezana ni uz vjeru ni uz naciju. Kada je došlo do ponovnog pokrivanja muslimanki po islamskim propisima, uz maramu i ostali islamski odjevni predmeti, ove žene su navedene kao „one naše žene što ne znaju zašto nose maramu.“ (Kalčić, 2007: 127)

5. SITUACIJA ZVANA DANAS

Bosna i Hercegovina, čineći most između Istoka i Zapada, izložena je i istim utjecajima, kako kroz povijest, tako i danas. Trenutno ne postoji nikakav zakon vezan uz odijevanje muslimanke, niti za pokrivanje, niti za otkrivanje. Vlada, tako reći, sloboda izbora, a ona izgleda tako da imamo različitih primjera, međusobno neujednačenih.

Poslijeratno stanje donijelo je ponovno pokrivanje, odnosno otkrivanje žena islamske vjeroispovijesti, koje svojim hidžabom vraćaju osjećaj pripadnosti jednoj naciji, a time i molitvi i vjeri koje pružaju sigurnost i nadu u bolje sutra. Ponovnim poticanjem islamskog izgleda žena, bore se za očuvanje svoje tradicije i obilježja, a time i održavanje nacije i etničke pripadnosti u netom zaraćenoj zemlji, oblikujući lice žene kao lice cijele zajednice. U to ime organizirana je izložba odjevnih predmeta za muslimanke u organizaciji ureda za žene Visokog saudijskog komiteta za pomoć BiH, 1994. godine, koja se spominje u članku Kasumović Azre iz iste godine, a ona, između ostaloga, navodi:

“Muslimanka oblači hidžab prvo stoga da bi postigla Allahovo zadovoljstvo pokoravajući se Allahu i Njegovom poslaniku (...), a drugo stoga što je hidžab zaštita od zlih i zlonamjernih urokljivih pogleda koji joj analiziraju izgled i izlažu je nemilosrdnom sudu svjetine koji može biti i jeste izvor nelagodnosti i nesigurnosti za ženu. Prema kur'anskom stavu cilj pokrivanja žene jeste i to da ona bude prepoznata kao muslimanka, da njen hidžab, njena vanjska odjeća predstavlja bedem iza kojeg je ona zaštićena, sigurna i na distanci od svih onih pred kim svoju ljepotu ne može pokazivati“ (Fejzić-Čengić, 2011: 162)

Slika. 10. *Two young women in traditional Muslim dress walk through Sarajevo in May, 1994.*

Takve pokrete slijedile su većina muslimanki u to vrijeme, kako navodi Đ. Šeta u svojoj knjizi. S obzirom na siromašan izbor kupnje islamske odjeće, uz ovu izložbu organizirano je i besplatno šivanje za radnice, srednjoškolke, studentice i druge djevojke koje prakticiraju islamski način odijevanja, odnosno koje bi to željele prakticirati. Također, da bi slijedile islamska pravila odijevanja, starije žene, uglavnom na selima, koristile su bilo kakve marame, šalove, finije stolnjake, čaršafe i izvezene miljere kojima su pokrivala glavu i ramena, cvjetnu, široku suknju i pleteni pulover. (Šeta, 2011: 95)

Slika. 11. *Break from shopping in Sarajevo, September 4, 1996.*

S druge strane, utjecaj na muslimane i islam u BiH, pa tako, ja vjerujem, i na odijevanje, imalo je i naseljavanje vehabija (selefija) nakon rata na teritoriju BiH. Vehabizam je konzervativni pokret u Islamu utemeljen u Saudijskoj Arabiji, a zasniva se na izvornom tumačenju islama, bez daljnje teorijske interpretacije, te zagovaraju krajnje reduciranje čovjeka kao pojedinca i muslimana. Proširio se u nmoderniziranim dijelovima arapskih zemalja, a u manjoj mjeri po Europi, jer se okrivljuju za poticanje i ideološku osnovu terorističkim grupama.¹⁶ Njihovo učenje islama je radikalno i nametljivo, a pridonose tome i izgledom. Muškarca vehabiju možemo prepoznati po hlačama kratkim do pola lista, dugoj bradi i bijeloj kapici na glavi ili marami arafatki prebačenoj preko glave. Žene ovih vehabija donijele su u BiH nikab i burku, odnosno potpuno pokrivanje žene, čak i lica i očiju. Od strane tradicionalne islamske zajednice uglavnom su smatrani nasilnicima i radikalistima¹⁷, zbog svojih napada na one koji nisu dio njihova naučavanja, a zasigurno ima i primjera gdje su se Bošnjaci priključili tim pokretima, jer ima i onih koji se drže visoko obrazovanim učenjacima i pravim vjernicima. Ovaj problem na interesantan način prikazan je i u filmu Jasmile Žbanić „Na putu“, koja je i kroz intervju pokušala ukazati javnosti kako tragična prošlost u spoju s radikalnim vjerskim učenjem može rezultirati nasiljem¹⁸. Utjecaj ovog pokreta vidljiv je i kroz odijevanje muslimanki, gdje se žena ne smatra pravom vjernicom ukoliko nije cijela pokrivena te se vrlo rijetko, ali ipak, u BiH može vidjeti i nikab i burka.

Slika. 12. Jusuf Barčić - glavni zagovornik nametljivog, ekstremnog i isključivog tumačenja islama u BiH, školovan u Saudijskoj Arabiji, predvodio je u Sarajevu nasrtaj na Carevu džamiju

¹⁶ <http://bs.wikipedia.org/wiki/Vehabizam>

¹⁷ <http://www.nacional.hr/clanak/32315/vehabije-jurisaju-na-bih-dzamije>

¹⁸ <http://forum.dnevniavaz.ba/showthread.php?1909-quot-NA-PUTU-quot-film-Jasmile-%C5%BDbani%C4%87-govori-o-tz.-vehabijama-!!!>

Slika. 13. Burka u Bosni i Hercegovini – način pokrivanja koji se raširio nakon rata, povezan s dolaskom vehabija

Treća strana, bazirana na mome mišljenju, a bez istraživanja, je to da danas u BiH globalizacija i modernizacija sve više prodiru čak i na ovaj teritorij. Neminovno je da tolika dostupnost informacija putem raznih medija, i širenja zapadnjačke mode i glazbe, ima utjecaja i na mlade muslimanke. U urbanim mjestima, u kojima kao i drugdje u Europi, gradom vladaju shopping centri i disco klubovi, rijetko ćete naći mladu djevojku, srednjoškolku ili studenticu koje su pokrivene (Sarajevo, Kiseljak). U mjestima gdje je većina muslimansko stanovništvo, naročito manji gradovi i ruralna područja, gdje se vjera masovno zadržala u gotovo svim obiteljima, pa tako i vjerski odgoj, mlade djevojke su i odjevene u skladu s islamskim propisima (Kaćuni, Bilalovac). Budući da je BiH još uvijek, rekla bih, poprilično nerazvijena zemlja po europskim standardima, mislim da veći dio od ukupnog broja muslimanki nosi hidžab. Otkrivanje uglavnom dolazi sada s mladim generacijama (otkrivene su sve one koje poznajem), a pokrivanje obično zadržavaju one koje pohađaju školovanje u vjerskim ustanovama - medresama.

Slika. 14. Maturanti Karadž-begove medrese u Mostaru iz 2011. godine - islamska škola

6. ZAKLJUČAK

Činjenica je da je islamska zajednica, na ovim prostorima, a i u svijetu, jedna od ustrajnijih koja se opire/opirala globalizmu i modernizmu koje nam Zapad nosi, te je još uvijek uspjela sačuvati tradiciju i kulturu življenja i odijevanja. Muslimanke u Bosni i Hercegovini jedan su blizak primjer prije svega borbe za emancipaciju žene kroz povijest, a sve to prožeto je jednim vidom odijevanja koje je za njih predstavljalo puno više od toga. Njihov hidžab nije samo jedan način odijevanja - hidžab je sve ono što one jesu: žena, lice obitelji i lice islamske zajednice. Povijest i različiti politički režimi provukli su ove žene kroz sito i rešeto, promišljajući o tome pokriveni ili otkriti muslimanku. Otkrivanje žene mimo njezine volje jednako je bolno iskustvo kao i takvo pokrivanje, jer to nije bila samo odjevna navika, već usvojeni obrazac života i morala. Njihovo nošenje hidžaba povezivalo se i s nepismenošću, ali zaostalost i neobrazovanost žena nisu rezultat nošenja zara, već samo indikator određenih rodnih odnosa u društvu i muslimanskoj obitelji koji nisu ženi omogućavali obrazovanje i prisustvovanje u javnoj sferi, a kada je donesen zakon o zabrani nošenja zara i feredže, one su se protiv toga borile jer su to smatrale svojim pravom i sastavnim dijelom svoga identiteta.

Kada su se konačno našle među obrazovanim društvom, kada im je konačno dana mogućnost da same odlučuju o tome kako i što će nositi, došlo je do ponovnog pokrivanja muslimanki i odijevanja u skladu s islamskim propisima općenito. Odgojene u vjeri i obrazovane, uviđaju u zapadnjačkoj modi nestabilno tlo i nametanje stalnog osjećaja sviđanja nečega drugog, te ju stoga odbacuju i okreću se prema islamu i hidžabu koji im daje sigurnost i mirnoću. Nošenjem hidžaba izbjegavaju pogrešno gledanje i tretiranje žene, a on joj omogućuje da se u društvu istaknu svojom inteligencijom, a ne ljepotom, što vjeruju da ima

veću cijenu. S druge strane nailaze na diskriminaciju kod zapošljavanja u privatnim tvrtkama, gdje ih poslodavac odbija rečenicom: „Naši klijenti nisu samo muslimani“, te tako dolazi ponovo do slabljenja hidžaba.

Ova odjevna navika osuđivana je ili podupirana raznim svjetskim politikama, povlačena po medijima kao globalni problem, a potom provučena kroz modu kao orijentalni modni trend, te su je na takav način učinili površnom ili, još gore, prikazali te žene kao robove svoje odjeće. Hidžab je za svakog drugog vizualni prikaz tereta, obveze i zarobljenosti, a za pravu muslimanku on je čista sloboda. Pa ipak, mi - robovi kapitalističkog društva - dozvoljavamo si suditi o njima, a svoga ropstva nismo ni svjesni. Za ženu muslimanku, koja ne samo što je pripadnica vjerske zajednice, nego živi tu vjeru u samoj sebi, njezina je marama očitovanje nje same, njezine čistoće i čednosti. Ipak, globalizam i kapitalističko društvo prodire u sve pore društva, pa tako lagano probija i islamski zid. Činjenica je da se raspao tradicionalni sustav vrijednosti i tradicionalna forma ljudskog duha. Moral je postao stran suvremenoj ženi. Ona je ogoljena i opustošena iznutra, jer "boga nema" i sve je dopušteno.

Stoga, ja se pitam: Donosi li globalizacija to da ćemo ove žene za koju godinu gledati u muzejima kao jedan od posljednjih primjera tradicije i kulture, a također, zajedno s njima, i ove pojmove?

LITERATURA

Šeta, Đ. (2011) Zašto marama? Bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod maramom, Centar za napredne studije, Sarajevo.

Milišić, S. (1999) O pitanju emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini, Prilozi br.28, Institut za historiju, Sarajevo.

Karić, E. (2004) Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX stoljeća, El-Kalem, Sarajevo.

Kasumović, A. (1994) Odijevanje muslimanke, Muallim, Vol. IV, br. 23

Kalčič, Š. (2007) Nisem jaz Barbika: Oblačilne prakse, islam in identitetni procesi med Bošnjaki v Sloveniji, Filozofski fakultet, Odjel za etnologiju i kulturno antropologiju, Ljubljana.

Fejzić-Čengić, F. (2011) Prilozi za istraživanje sociokulturnog položaja žene u BiH: izabrana bibliografija (1910-2010), Centar za edukaciju i istraživanje Nahla, Sarajevo.

Steel, V. (2005) Encyclopedia of clothing and fashion, Editor in Chief, Vol. 1., vol. 2. i vol. 3

Online enciklopedija - Wikipedia, the free encyclopedia:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hijab>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Jilb%C4%81b>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Abaya>

http://bs.wikipedia.org/wiki/Osmanlijsko_carstvo_na_Balkanu

<http://bs.wikipedia.org/wiki/Bo%C5%A1njaci>

<http://bs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0erijat>

<http://bs.wikipedia.org/wiki/Vakuf>

http://bs.wikipedia.org/wiki/Bosna_i_Hercegovina_u_Austro-Ugarskoj

<http://bs.wikipedia.org/wiki/Vehabizam>

Ostale web adrese:

<http://www.dzemat-linz.com/content/view/290/1/>

<http://www.bosnafolk.com/mozaik/slike/index.php?showimage=10>

<http://www.islambosna.ba/forum/profile/?u=29;sa=showPosts;start=5415>

<http://www.islamskishop.com/jilibab/abaya-shell.html>

http://www.ussud.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198:zarozavanje-zara-&catid=49:sandakim-perom-napisano&Itemid=80

<http://www.bosnafolk.com/sehara/nnosnje.php>

<http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=44663>

<http://www.nacional.hr/clanak/32315/vehabije-jurisaju-na-bih-dzamiye>

<http://forum.dnevniavaz.ba/showthread.php?1909-quot-NA-PUTU-quot-film-Jasmile-%C5%BDbani%C4%87-govori-o-tz.-vehabijama->

Izvori fotografija:

Slika 1: <http://wearhijabs.blogspot.in/2008/12/square-hijab-style-3.html>

Slika 2: <http://tr-kadin.blogspot.com/2012/06/2012-yazma-oya-modelleri.html>

Slika 3: <http://www.bosnafolk.com/mozaik/slike/index.php?showimage=9>

Slika 4: iz privatne zbirke

Slika 5: <http://www.vuksfrj.se/kultura/folklor/nosnje/index.html>

Slika 6: <http://www.focaci.org/photos/displayimage.php?album=57&pid=3809>

Slika 7: <http://projecthijab.blogspot.com/2008/10/pink-hijab-day.html>

Slika 8: <http://www.bosnafolk.com/mozaik/slike/index.php?showimage=14>

Slika 9: <http://www.akos.ba/kako-su-padali-velovi/>

Slika 10: <http://aliciapatterson.org/stories/dining-devil-americas-tacit-cooperation-iran-arming-bosnians>

Slika 11: <http://www.stripes.com/blogs/archive-photo-of-the-day/archive-photo-of-the-day-1.9717/break-from-shopping-in-sarajevo-1996-1.140880#>

Slika 12: <http://www.nacional.hr/clanak/32315/vehabije-jurisaju-na-bih-dzamiye>

Slika 13: <http://hercegbosna.org/forum/politika/bih-izme-u-istoka-i-zapada-tajna-iransko-bosanskog-prijateljstva-t6107.html?start=25>

Slika 14: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=42048>